

ASPECTES LINGÜÍSTICS I CULTURALS DELS GITANOS DE GRÀCIA I EL RAVAL*

Elisenda SALADRIGUES

INTRODUCCIÓ

És evident que la majoria dels estudis de sociolingüística realitzats a Catalunya es refereixen generalment al conflicte català/castellà i a la normalització i variació lingüística de la llengua catalana. Però a Catalunya, i més especialment a Barcelona, existeixen comunitats ètniques que, tot i mantenir els seus trets culturals i religiosos, formen part del col·lectiu que anomenem *catalanoparlant*. Una d'aquestes comunitats és la *gitana*, centrada a diversos barris de la ciutat i que l'any 1981 estava avaluada en unes 20.000 persones.¹

Els gitanos provenien de l'Índia, i vers l'any 900 dC van iniciar un èxode cap a Occident. Sembla que eren excel·lents músics i dansaires, i que es dedicaven a la metal·listeria o al bescanvi de bestiar, principalment de cavalls; les dones, en canvi, exercien la quiromància i la mendicitat. Possedeixen una llengua pròpia, el *caló*, que provenia del sànscrit, així com algunes de les llengües parlades actualment a l'Índia (hindi, bengalí, panjabi, etc.). El mot *caló* prové de *zincaló*, que en sànscrit vol dir "home de la planura".²

Vers el s. xv, molts gitanos s'encaminaren cap a l'Europa central i occidental. Hom els anomenava sarraïns, moros, nubis, etiòps, tàrtars o egipcis, i era corrent atribuir títols nobiliaris altisonants a llurs caps: ducs i comtes d'Egipte, de Bohèmia o de Grècia.

L'any 1499 els Reis Catòlics van atorgar als zíngars seixanta dies per aprendre l'ofici de llaurador; els monarques següents enduriren les disposicions i pràcticament arribaren a permetre'n l'assassinat impune. Durant el s. xviii els corrents humanitaristes mitigaren aquestes mesures: Carles III (1783) inicià el canvi a l'Estat espanyol, i a partir d'aleshores llur presència fou tolerada.

Sembla que la primera ciutat catalana on la presència de famílies gitanes fou present va ser precisament Barcelona, i el fet va ocórrer el dia 11 de juny de l'any 1447.³

Tot i això als Països Catalans hom ja els troba l'any 1415; així per exemple, es diu que el futur Alfons IV de Catalunya-Aragó concedí guiatge a Tomàs, fill del "duc Bartomeu" per anar a Compostel·la; o bé l'any 1416 la vila de Bagà socorregué el "comte de Gràcia".

* El present article ha estat elaborat a partir de la revisió dels estudis universitaris "Aspectes lingüístics i culturals dels gitanos de Gràcia i el Raval" (Sociolingüística Catalana, 1995) i "La parla i la identitat dels gitanos catalans de Gràcia i el Raval" (Lingüística Aplicada, 1995).

1. *Avui*, 4 d'abril de 1981.

2. Respecte a l'origen i procedència de l'ètnia i llengua gitana, vegeu el document elaborat per Marcel Courthiade, secretari general adjunt de la Unió Romani Internacional (1994, p. 3.5), i l'article de J. Ruy Henríquez "Pueblo gitano. El inmigrante perpetuo" (*Integral*, 1993, p. 39).

3. Guillamet, 1989: "L'onze de juny van arribar a Barcelona un duc, un comte i una gran munió d'egipcis, refugiats d'aquesta província ocupada pels mahometans, per tal de conservar la fe. Es van entendre per tot Espanya i d'ells són descendents els gitanos."

Dels tres grups de gitanos europeus, és a dir, *manouches* (centrats a Bèlgica, França, Alemanya, Itàlia i Holanda), els *gitanos* (a Espanya, sud de França i Portugal) i *romanichels* a l'Europa Oriental, aquests darrers són els que han mantingut més l'ús i l'estructura de la llengua gitana. En general, a Espanya com a la resta de l'Europa occidental, l'ús del caló s'ha anat perdent com a conseqüència de la seva persecució històrica.⁴

A Espanya i Catalunya, els gitanos s'han dividit en tres grups: gitanos espanyols, catalans i bascos, i malgrat que formen part de la mateixa ètnia, la seva competència lingüística és ben diferent.⁵

El present estudi se centra en dues de les comunitats de gitanos *catalans* centrades en dos barris de Barcelona, Gràcia i el Raval, si bé cal destacar també la presència de comunitats gitanes catalanoparlants als barris d'Hostafrancs i Sants.

Aquestes comunitats, establertes des de fa ja moltes generacions a Barcelona, es caracteritzen per haver adoptat el català com a primera llengua i per haver incorporat a les estructures lingüístiques de la llengua catalana elements lèxics i gramaticals de la seva llengua pròpia, el caló.

Per l'aportació dels materials i per facilitar-me l'accés a les comunitats gitanes de Gràcia i el Raval, els meus agraïments a la tintoreria Pallejà i a la casa fotogràfica Lumar, així com als presidents de les associacions gitanes de Gràcia i el Raval: Joan Pie i "Petitet", respectivament.

Per haver-me desvetllat un gran interès per aquest tema i per l'orientació i suport en la realització d'aquest estudi, els meus agraïments a Miquel Strubell, director de l'Institut de Sociolingüística Catalana, a Joan M. Romaní, membre del grup Català de Sociolingüística, i als meus exprofessors de Sociolingüística Catalana i Lingüística Aplicada, Emili Boix i Xavier Vila, respectivament.

OBJECTIUS

Els objectius de la recerca són principalment:

- a) Conèixer, a través de les entrevistes, els trets culturals propis de l'ètnia gitana: religió, concepció de la dona, educació, etc., comparant els resultats amb l'evolució de l'ètnia en el temps.
- b) Determinar el grau de *competència* en llengua oral dels gitanos de Gràcia i el Raval, concretament en llengua catalana.
- c) Conèixer quin és l'ús *lingüístic* dels gitanos en relació amb la llengua catalana i la castellana, en funció dels àmbits (llengua habitual, familiar, al treball, etc.)
- d) Obtenir algunes dades sobre l'actitud davant la llengua pròpia, el caló; és a dir, saber quina importància donen a la llengua, quina relació s'estableix entre llengua i cultura i com es transmeten les llengües en el context generacional.

4. Gavira, M., professor de l'Escola Universitària de Treball Social de la Universitat Pública de Navarra, entrevistat per Pili Yoldi en el seu article "La identidad gitana, en entredicho" (a *Integral*), comenta que "és increïble com els gitanos van sobreviure a les quatre imposicions que els va plantejar la Inquisició i l'Espanya goda: que no portessin vestits llampants i cridaners, que s'establissin en un territori fix, que es convertissin al catolicisme i que parlessin cristià" (núm. 169, p. 16)

5. Vegeu *Els gitanos. Aproximació a un racisme*, de Joan Guillaumet (1989, p. 18)

Gràcia (districte 6è) és un dels barris més representatius de Barcelona, que té dos carrers principals en creu: el carrer Major, que va des de la Diagonal fins a la plaça Lesseps, i la travessera de Gràcia. El nom prové del convent de carmelites que estava situat a la plaça Lesseps, on ara hi ha l'actual església dels Josepets, que estava sota l'advocació de la Verge de Gràcia.

Gràcia té una població total de 128.608 habitants,⁶ dels quals aproximadament uns 540 són gitanos. És un barri amb centres culturals importants (l'Orfeó Gracienc, el centre Excursionista, el Centre Cívic L'Artesà, els "Lluïsos" a la plaça del Nord, el Teatre Lliure, etc.), amb una homogeneïtat en la seva constitució social.⁷

La comunitat gitana de Gràcia està centrada sobretot als carrers Verdi i Vallfogona, a la plaça Raspall (on hi ha l'Associació gitana), i als carrers que l'envolten: Tordera, Progrés, Samsó, Milà i Fontanals, Tagamanent, Profeta, Ramón y Cajal i Torres; al carrer Siracusa hi ha una plaça dedicada a l'ètnia gitana que va rebre el nom de *plaça del Poble Romani*. *Poble i llengua gitana*.

El Raval (districte 1r) és un barri molt antic que s'estén pels voltants de la plaça Padró, tot vorejant la ronda de Sant Pau en direcció al Paral·lel, fins a l'església romànica de Sant Pau del Camp i la zona marítima i comercial de la ciutat: les Drassanes.

El Raval té una població total de 90.612 habitants,⁸ formada per un heterogeni grup de col·lectius de procedència geogràfica i cultural ben diversa: paios, marroquins, negres i gitanos, dels quals aquest darrer està format per uns 200 individus.

L'accés més directe a la comunitat gitana del Raval comença al carrer de la Cera, que permet endinsar-se en un envtricollament de carrerons estrets: Carretes, Reina Amàlia, Lleialtat, Sant Salvador, Sant Climent i Vista Alegre (on hi ha l'Associació gitana), entre d'altres.

A la plaça Padró trobem l'edifici que acull l'Associació de Veïns del Raval (1r pis) i l'emissora de ràdio Ràdio Raval (2n pis), dirigida per dos gitanos.

La tria d'aquests dos barris ha estat condicionada pel fet que jo he viscut vint anys al barri de Gràcia i ja coneixia algun membre de la comunitat gitana, que em va adreçar de seguida a d'altres familiars del barri del Raval, entre els quals casualment hi havia el president de la comunitat gitana.

METODOLOGIA

L'estudi s'ha realitzat a través del mètode de l'*entrevista semidirigida*, orientant les preguntes però no limitant-les, per tal d'afavorir respostes naturals i espontànies.

Utilitzar el mètode de l'*enquesta* segurament hauria comportat més dificultats en l'obtenció de resultats, així com una major desconfiança i allunyament per part dels individus entrevistats. Cal tenir en compte que tota comunitat etnicolingüística tendeix a modificar el seu comportament i a canviar esporàdicament el seu ús lingüístic davant d'un observador o

6. L'ètnia gitana representa un 0,4% de la població total de Gràcia. Dades del Servei d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Padró de 1999.

7. Badía i Margarit diu: Gràcia "reuneix famílies de classes altes i de la menestralia en proporcions equilibrades, ensems que té una població molt catalana, o almenys arrelada a la terra de molt de temps ençà" "A": *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 6 (Zang Mier, 1986, p. 42)

8. L'ètnia gitana representa un 0,2% de la població total de Ciutat Vella. Dades del Servei d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Padró de 1998.

desconegut. Per tal d'obtenir uns resultats el màxim de fiables possible, calia evitar el fenomen de l'*ocultació*, causa principal de les diferències que trobem entre els índexs de coneixement i els d'ús en qualsevol llengua minoritzada.

Cal precisar d'entrada, que es tracta d'un estudi bàsicament *qualitatiu*, a partir d'una mostra variada formada per vuit individus gitanos que constitueixen el testimoni de casos particulars, i que en cap cas no permeten quantificar els resultats obtinguts ni generalitzar-los a tota l'ètnia gitana.

L'ENTREVISTA

L'*entrevista* s'havia de basar en preguntes destinades a fer que l'entrevistat parlés de la manera més natural possible, preguntes personals i d'altres de més generals relacionades amb aspectes culturals i lingüístics.

Tot i que de les vuit entrevistes només una es va poder dur a terme en un domicili particular, concretament la realitzada a un individu casat amb una paia, totes les entrevistes es van fer amb la presència d'una segona i/o tercera persona, fins i tot en algun cas amb gran expectació per part de més individus de la comunitat. La presència d'un familiar, amic o client, fos gitano o paio, ajudava a fer que l'entrevistat se sentís més còmode.

Les entrevistes han estat enregistrades amb un aparell AIWA model HS-JS315, que ha comportat alguns problemes pel que a fa a la qualitat del so, sobretot en les set entrevistes fetes en locals públics, amb la dificultat de sorolls de fons: en una tintoreria, en diversos bars de Gràcia i el Raval i a Ràdio Raval.

Qüestionari de l'entrevista

L'entrevista està formada per diversos blocs de preguntes a l'entorn de:

- a) *Situació personal* (nom, edat, estat civil, professió, nombre de fills, etc.), que m'han servit per establir un primer contacte amb els individus entrevistats i que he exposat en la descripció de la mostra.
- b) *Aspectes culturals* (educació, religió, família, etc.), que m'han permès esbrinar alguns trets culturals i lingüístics dels gitanos entrevistats a Gràcia i el Raval i que he presentat en forma del que anomenem *històries de vida*.
- c) *L'ús i àmbit lingüístic* (a casa, al carrer, a la feina, etc.). Actituds lingüístiques de les quals es poden extreure actituds d'*identitat*.

LA MOSTRA

Els individus entrevistats no han estat escollits a l'atzar, sinó a partir del sistema de *xarxa social*, mitjançant els presidents de les associacions gitanes de Gràcia i el Raval, que m'han adreçat a uns segons individus i aquests a uns tercers, i tenint en compte unes variables prèvies: edat, sexe⁹ i professió, aspectes importants per obtenir una mostra més variada.

9. En relació a la variable del sexe, Susan Gal diu: "cal esperar una diferenciació sexual de la parla quan hi ha també una divisió social entre els papers a desenvolupar dels homes i de les dones, és a dir, universalment."

L'estudi de la parla d'individus de diferents edats ens dóna una representació sincrònica d'un canvi diacrònic i l'ús d'una variant lingüística pot ser associada amb una classe social determinada.

A) SITUACIÓ PERSONAL

Edat

De 14 a 24 anys	2
De 25 a 34 anys	2
De 35 a 44 anys	1
De 45 a 64 anys	2
Més de 65 anys	1
Total	<u>8</u>

Sexe¹⁰

Homes	6
Dones	2
Total	<u>8</u>

Lloc de residència¹¹

Barri de Gràcia	4
Barri del Raval	4
Total	<u>8</u>

Origen geogràfic

Nats a Barcelona	7
Nats a Mallorca	1
Total	<u>8</u>

10. Cal tenir en compte que els presidents de les associacions gitanes dels dos barris en qüestió em van adreçar a d'altres homes i les entrevistes realitzades a dues dones es van fer amb la presència de llurs marits; això es deu al fet que dins de la comunitat gitana, profundament masculista, la dona tendeix a ocultar la seva personalitat, que queda anul·lada primer pel criteri del seu pare, i més endavant pel marit i la sogra.

11 Cal remarcar però que un dels parlants més grans entrevistat, el parlant 1 del Raval, de 78 anys, va néixer a Gràcia però va canviar d'habitatge durant els primers anys de la seva infantesa, condicionats per la Guerra Civil espanyola (1936-39), va viure 5 anys a Mallorca i es va instal·lar posteriorment al barri del Raval.

D'altra banda, el parlant 3 del Raval, de 55 anys, actualment i des de fa 25 anys viu al barri del Raval, tot i que va néixer a les Balears, i als 4 anys va venir a Catalunya amb la seva família, i es va instal·lar al barri de Gràcia on hi restà 26 anys.

Origen familiar

Pares nascuts a Barcelona	6
Pares nascuts a Madrid	2
Total	8

Lligams familiars fora de Catalunya ¹²	4
Total	8

Mallorca	4
Madrid	2
França	2

Composició familiar

Casat/da, amb fills	6
Solters i vidus	2
Total	8

Estudis¹³

Primaris	8
Total	8

Professió actual¹⁴

Jubilat	1
Músic	1
Venda d'antiguitats	1
Feines domèstiques	2
Locutor de ràdio	1
Propietari d'un bar	1
Empresa de màrqueting	1
Total	8

12. No podem precisar si els familiars als quals fan referència els individus entrevistats són familiars directes, ja que dins la cultura gitana les relacions familiars s'estenen als parents llunyans. Ramírez Heredia, a *Nosotros los gitanos* (Ed. 29, p. 36) diu: "Los gitanos nos encuadramos dentro del grupo de familia extensa, por llamarla de alguna manera, ya que en realidad nuestro concepto de familia es extraordinariamente más amplio y supera incluso hasta los propios vínculos de sangre."

13. Possiblement alguns dels individus entrevistats no van acabar ni estudis primaris. La parlant 4 de Gràcia, amb només 14 anys, ja fa 3 anys que no segueix cap tipus d'estudis i és mestressa de casa.

14. Dels set individus entrevistats, sis han desenvolupat durant la seva vida diverses professions, entre les quals destaquen l'artística en tres dels casos i la venda ambulants també en tres casos, dels quals dos són individus de més de 50 anys. Els pares i avis dels vuit individus entrevistats es dedicaven a la venda ambulants i a la mercaderia, oficis que requerien desplaçar-se constantment si no de ciutat, de barri. S'observa, per tant, una millora notable en la qualitat de vida, amb un nivell adquisitiu i professional més estable.

B) Aspectes culturals. Històries de vida

El *parlant 1* de Gràcia és conegut entre els seus amb el sobrenom de *el Rumbero*,¹⁵ segurament pel fet que el que realment l'omple és la música; recorda que quan era guitarrista professional tocava i cantava rumbes catalanes, i durant quinze anys acompanyà *la Chunga*.

És un dels membres més vells i per tant més respectats de la comunitat gitana de Gràcia, i manifesta una gran admiració pel seu pare, a qui eleva a la categoria de "millor envermessor de Barcelona".¹⁶

Ell, que se sent molt orgullós de ser gitano, no creu que hi hagi racisme a Catalunya envers els gitanos i considera que païos i gitanos són iguals perquè tots són persones humanes.

El *parlant 2* de Gràcia, anomenat *el Xurro*, està casat amb una paia en segon matrimoni, i anteriorment havia estat casat amb una gitana. Això al principi els comportà una certa actitud de rebuig i de manca d'acceptació dins la família, que canvià radicalment quan van tenir un fill.¹⁷

Tant ell com la seva dona paia es van haver d'adaptar a les dues cultures; si no "hauria estat impossible conviure". Sembla que en conèixer-se en una festa, ella li va fer dos petons, cosa que el va sorprendre molt, ja que dins la comunitat gitana no hi ha el costum de petonejar-se. En canvi, destaca la importància de la tradició en el matrimoni, i considera que la prova del mocador és sens dubte el moment més rellevant del casament, el qual viuen amb molta emoció. L'Elisabet, la seva dona, comenta: "Què té la dona per si mateixa? La virginitat és un gran valor, perquè la seva única funció en la societat és casar-se i tenir fills; no es pot esperar res més d'ella; això és un problema de mentalitat, ja que es perden la joventut". També pensa que els gitanos de Gràcia són molt alegres i pacífics, i que no busquen mai brega a diferència del gitano "andalús".

El *parlant 3* de Gràcia, conegut dins la comunitat amb el sobrenom de *Pito-mono*, assegura que el casament segons la tradició gitana exigeix que la núvia arribi verge al matrimoni i que actualment la tradició es manté en un 98% dels casos.

El *parlant 4* de Gràcia, en aquest cas l'Ester, una noia de catorze anys i la persona entrevistada més jove, remarca el gran respecte i obediència que ha de mostrar no només envers els seus pares i avis, sinó també envers els gitanos més vells de la comunitat, amb els quals d'una manera o altra es relaciona, ja que de petita li han inculcat que una noia no pot prendre decisions per si mateixa, i que un acte de rebel·lió es considera una falta molt greu dins la comunitat. L'Ester té moltes amigues i cosins però no "amics", ja que no li està permès de parlar amb nois gitanos de la seva edat.

15. Referent al fet que tots els homes gitanos entrevistats tenen sobrenoms, Francesc Botey a *El gitano, una cultura folk a casa nostra* (1970, p. 51), diu: "En la comunitat gitana, tots es coneixen per les qualitats individuals de la seva personalitat i qualsevol gest els resulta profundament significatiu."

16. Juan de Dios Ramírez Heredia, a *Nosotros los gitanos* (Ed. 29, p. 63), diu: "Cuando hablamos de nuestros padres y referimos sus andanzas, lo hacemos con el orgullo de quien cuenta escenas épicas del más sublime valor y desprendida abnegación."

17. Juan de Dios Ramírez Heredia, *op. cit.* (p. 61), diu: "Els fills tenen tant valor per a la família gitana que, fins que la nova esposa no és mare per primera vegada, no rep l'estima i consideració de la qual gaudeixen les altres dones de la comunitat."

El *parlant 1* del Raval, anomenat *Peló*, com el *parlant 1* de Gràcia remarca la seva identitat gitana amb orgull, i considera que un dels elements més identificadors de la cultura gitana i que porten a la sang és la rumba catalana.

El *parlant 2* del Raval, conegut amb el sobrenom de *el Petitet* (malgrat ser un home de complexió gran), assegura que per a ell la família ho és tot, i creu que la intensa vida familiar és un dels valors més importants de la cultura gitana. Mostra una certa esperança en el futur de l'ètnia gitana, perquè amb el pas del temps els gitanos s'han anat introduint en diversos camps laborals, a part del món artístic.

El *parlant 3* del Raval, anomenat *el Palmero de les Gafes*, reconeix que el gitano és molt tancat en si mateix i en els seus costums. Ell va viure el racisme en el bloc on viu, quan el propietari va haver de decidir si acceptava que una cosina seva, també gitana, s'hi instal·lés, davant els comentaris d'alguns veïns que deien: "Ja n'hi ha prou amb un gitano a l'escala."

El *parlant 4* del Raval, una dona, exposa amb un cert sentiment de resignació però alhora de conformisme el fet que la seva vida es basa a fer les feines de la casa, criar els fills i respectar les decisions del marit.

C) Usos i àmbits lingüístics

I. ÚS LINGÜÍSTIC

Tota comunitat lingüística experimenta canvis interns que repercuteixen en la seva pròpia percepció de la realitat: canvis en la forma de la llengua i canvis en les funcions socials.

Es tracta de veure com l'existència de dues llengües en contacte i la presència d'una llengua pròpia, el caló, afecten la parla dels individus entrevistats, i quins són els usos lingüístics *externs*, és a dir, quina és la llengua emprada de manera dominant en diferents situacions.

1. Quina llengua va aprendre de petit?

Només català	4
Sobretot català	1
Caló	1
Català i caló	2
Total	8

Algunes respostes foren:

Parlant 1 de Gràcia: "una miqueta en gitano, que ara ja s'ha perdut".

Parlant 1 del Raval: "el parlar gitano, però avui el vertader romanó costa una miqueta".

Parlant 2 del Raval: "el català. El gitano català de Catalunya és el que parla vertaderament el català".

És destacable el fet que els tres individus que van heretar el caló tenen més de 55 anys; es pot dir que tenen competència lingüística en aquesta llengua (malgrat que només sigui a través d'alguns mots solts), però no en coneixen les normes d'ús; si entenen la llengua és perquè l'han sentida parlar en una etapa immediatament anterior, i és inevitable que en

generacions més joves es vagi perdent la transmissió de la llengua pròpia, donada la inexistència d'una planificació lingüística i d'un reconeixement oficial d'aquesta llengua.

El fet que els altres individus entrevistats, que tenen menys de 55 anys, tinguin el català com a llengua materna, reflecteix el grau d'integració en la societat catalana, i és una conseqüència directa del procés de substitució lingüística, que comporta la inversió de la piràmide d'edats. El coneixement del caló és alt en gent d'edat avançada, i minva a mesura que la gent és més jove.¹⁸

2. Quina llengua acostuma a parlar en família?

Català	8
Total	8

El fet que tots els individus entrevistats parlin el català en l'àmbit familiar reforça la hipòtesi que els gitanos de Gràcia i el Raval se senten catalans i que estan integrats en la societat catalana, almenys en l'àmbit lingüístic, a través de l'ús de la llengua catalana.

3. Quina llengua acostuma a parlar a la feina?

Només català	0
Només castellà	0
Indistintament	5
No respon	3
Total	8

Dels 8 individus entrevistats, 4 tenen professions que comporten forçosament una relació directa amb el públic i per tant utilitzen les dues llengües en funció de la llengua amb la qual se'ls adreça el company de feina o el client. El parlant 2 del Raval fa gires per Espanya amb el seu grup de rumba i rep trucades de tot tipus a Ràdio Raval, i el parlant 3 de Gràcia té contactes comercials amb famílies benestants castellanes del Clot i de Sarrià.

Els altres tres individus no aporten dades significatives, ja que estan representats per un jubilat i dues mestresses de casa, professió que més aviat afavoreix la individualitat.

El problema rau en el fet que el bilingüisme acostuma a ser unidireccional, normalment de català a castellà, i és apreciable també en els usos lingüístics dels països.¹⁹

4. Quina llengua acostuma a parlar al carrer?

Català	8
Total	8

És destacable la resposta del parlant 3 del Raval: "La meua mare, pobreta, no sabia parlar castellà, només et dic això."

Tots els individus responen que "sempre" parlen català amb els veïns, però aquest resultat és dubtós i poc fiable, ja que ens trobem davant d'un ús lingüístic difícil de des-

18. Labov, 1964, p. 215: "El grup social bàsic en el qual passa un parlant els seus anys preadolescents serà el motor principal de cara a establir els seus models lingüístics."

19. Einar Haugen, 1969, p. 8: "El fet que al català li manqui un grup de catalanoparlants monolingües fa que l'idioma resti obert a la influència del castellà d'una manera clara."

criure fins i tot a partir de l'observació directa, perquè l'individu observat pot canviar de llengua en presència d'un desconegut, i oferir una imatge distorsionada d'ell mateix, que no correspon a la realitat lingüística.

5. Sap altres llengües?

Es tractava d'esbrinar quin va ser el nivell d'escolarització dels individus entrevistats. La pregunta es feia pressuposant que tots els individus sabien català i castellà, i per tant la pregunta es podia formular d'aquesta altra manera: "A més del català i el castellà, sap alguna altra llengua? Tot i així, les respostes foren:

No	1
Sí	7
Total	8
Castellà	6
Una mica de francès	3
Una mica d'anglès	1
Una mica d'italià	1

El parlant 2 de Gràcia justifica el fet de no saber llengües dient: "No vaig anar a l'escola, no tinc estudis."

Com que el coneixement de llengües estrangeres, que pot proporcionar el pas per l'escola, és pràcticament nul, els individus responen com a llengua estrangera el castellà. Només tres dels individus entrevistats responen que tenen alguns coneixements de francès, i el parlant 2 del Raval té alguns coneixements d'anglès i italià, malgrat que no competència lingüística plena.

El parlant 4 de Gràcia, una noia de 14 anys, va començar anglès a l'escola, però ja fa tres anys que va deixar els estudis.

6. Quina és la llengua que fan servir en els casaments, enterraments i bateigs?

Cal tenir en compte que la llengua de la litúrgia, que comporta un ús col·lectiu, pot condicionar les opcions individuals de les persones entrevistades; a més, com que aquests actes litúrgics tenen tant valor per a la comunitat gitana, es fan extensibles als familiars menys directes, perquè representa un nou equilibri de les relacions entre els grups familiars; per tant cal utilitzar un codi lingüístic que permeti la comprensió de la col·lectivitat.

Potser per això l'ús del castellà està més generalitzat que el català, tant en les intervencions del pastor com les dels familiars, malgrat els resultats:

Català	4
Castellà	3
Indistintament	1
Total	8

Sobta la resposta del parlant 1 del Raval: "Jo li diré una cosa. Jo això no ho sabia, però comencen a orar al Senyor, i els hi ve... La Bíblia diu: «Hablarás nuevas lenguas», i parlen una cosa que jo no entenc, els ve l'Esperit Sant."

7. El caló encara es parla?

Es tractava d'una pregunta força directa i comprometedora, perquè de les entrevistes realitzades es poden extreure poques mostres espontànies del caló com a llengua, només alguns mots deslligats: *xavó* = nen, *ua* = sí, *angelar* = marxar, *manró* = pa, *anser* = oli, *busné* = home, *busní* = dona, *musqué!* = calla!, *bonvení* = guapa, i *xungalfí* = lletja.

Totes les entrevistes van ser contestades en català; per tant, cap dels individus entrevistats podia assegurar que el caló es parlava plenament.

Sí	1
Una mica	2
No gaire	5
Total	<hr/> 8

Algunes respostes són:

Parlant 1 de Gràcia: "Ja no existeix. Es parla molt poc. Potser els gitanos castellans el parlen quan no volen que vostè els entengui."

Parlant 3 de Gràcia: "Sí, la gent gran de Gràcia."

La majoria dels individus entrevistats afirmen que el caló pràcticament no es parla als barris de Gràcia i el Raval, i potser els que mantenen més la llengua pròpia són els gitanos més vells.

Es considera que se'n manté força el lèxic, però que s'han perdut les estructures lingüístiques, ja que el caló català, com el caló espanyol, és un dialecte del romaní, que és força més complicat.

La tradició oral de la seva cultura, i la manca d'arxius i testimonis escrits sobre la seva llengua, han impossibilitat l'aproximació del paio a la seva manera de veure el món i a les seves manifestacions lingüístiques.²⁰

II. NIVELL CULTURAL

8. Quin tipus de llibres acostuma a llegir?

La lectura en català és un aspecte que pot afirmar la més o menys catalanitat dels individus entrevistats. Els noms de les lectures citades són:

20. Carmen Amorós (*Avui*, diumenge 10-7-94) realitzà una entrevista al cantant Peret, el qual va fer referència a aquest aspecte: "Tu et pots creure que no hi ha cap gitano d'aquí que sàpiga parlar la seva llengua? Entre nosaltres parlem en català perquè no és que no puguem mantenir una conversa en romanó, és que no sabem ni dir quatre paraules! Vénen gitanos de fora i quan els dic que jo ho sóc no em creuen."

<i>Avui</i>	1
<i>Periódico</i>	3
Diaris esportius	2
La Bíblia	1
<i>Interviú</i>	1
Revistes del "corasón" (Hola, Lectures) ...	1
<i>Super-Pop</i>	1
Llibres de psicologia	1
No llegeix	1

És important el fet que pràcticament totes les lectures citades són diaris i revistes redactades en castellà i no obres literàries catalanes, cosa que, demostra que, malgrat que es decanten per l'ús lingüístic del català en diversos àmbits (el familiar, al carrer), prefereixen llegir en castellà.

L'ètnia gitana no mostra un gran interès per la lectura, perquè en la seva cultura no és un valor important, i tampoc no tenen gaires oportunitats d'exercitar-se en la lectura per la manca d'escolarització dels infants i la nul·litat d'estudis mitjans i superiors en els adolescents gitanos. Sobta la resposta del parlant 2 del Raval, que llegeix llibres de psicologia, els quals el diverteixen tant. El parlant 3 de Gràcia precisa que només llegeix la Bíblia en castellà.

Per sexes, els homes prefereixen els diaris esportius, mentre que les dones són les que citen les revistes del cor i de música moderna.

9. *Quines llengües aprenen els seus fills a l'escola?*

Es formula la pregunta pressuposant que els fills dels entrevistats menors de 14 anys estan escolaritzats.

Català i castellà	7
Anglès	2

Tots els individus responen que els seus fills a l'escola han après català i castellà, i en només dos casos l'entrevistada més jove i el parlant 2 del Raval, de 32 anys, van començar a aprendre una tercera llengua estrangera, l'anglès, sense assolir-hi plena competència, a causa del seu pas de pocs anys per l'escola.²¹

El parlant 2 de Gràcia, un home de 38 anys, troba que és un disbarat que els nens deixin d'estudiar als 14 anys, perquè sense títols no s'arriba enlloc, i assegura que "si els meus fills volen fer dues o tres carreres les hi pagaré totes".

21. Pili Yoldi, a *Revista Integral* (1993, p. 17), diu: "S'hauria d'aconseguir que les noies, que deixen l'escola als 12 o 13 anys, acabessin l'EGB, fessin el BUP i accedissin a la universitat."

10. Quina cadena de televisió prefereix veure?

La catalana (TV3)	1
La castellana (TV1-TV2-Antena 3)	2
Indistintament	3
Tele 5	2
Total	<u>8</u>

L'anàlisi dels resultats per sexes reflecteix que les dones miren programes preferentment en castellà, i en general, emissores que emeten programes d'un nivell cultural més aviat baix.

El parlant 2 del Raval creu que Tele 5 és una emissora dirigida a nens i joves. El parlant 2 de Gràcia assegura que a l'Associació gitana les dues cadenes que sempre es veuen són Antena 3 i Tele 5. El parlant que es decanta per la cadena catalana mostra una actitud flexible envers les cadenes castellanes i comenta que si la seva dona vol veure Tele 5 canvia de cadena.

III. ACTITUDS

11. Quina creu que hauria de ser la llengua principal al nostre territori?

La formulació d'aquesta pregunta em permetia observar l'actitud dels individus entrevistats envers la llengua, i en principi partia de la hipòtesi que la llengua anomenada es correspondria amb la llengua d'ús corrent per part del parlant. Però el resultat fou:

Català	8
Total	<u>8</u>

Tots els individus van respondre amb un cert to d'orgull i de seguretat el català "perquè estem a Catalunya".

12. Se sent orgullós de ser gitano?

Sí	8
Total	<u>8</u>

Tots els individus entrevistats han respost afirmativament, i han definit la seva identitat gitana a través de la llengua, la religió, la música o alguns trets físics.²² Algunes respostes han estat:

22. La historiadora Carmen Vázquez diu que "la persecució dels gitanos, que venia ja des del 1499 duta a terme pels Reis Catòlics, va forçar els gitanos a marginar-se i a unir-se més entre ells, practicant una endogàmia inflexible que, sens dubte, va contribuir a reforçar el seu sistema social i a mantenir la seva forta identitat" (*Caritas*, 1992, p. 35).

Parlant 2 de Gràcia: "Un no pot renegar del que és."

Parlant 3 de Gràcia: "Si els meus pares es sentien orgullosos de ser gitanos, jo també."

Parlant 2 del Raval: "Jo primer sóc gitano, després català, després espanyol."

Parlant 3 del Raval: "No m'importa que tu siguis paia i jo gitano, si tens bon cor i ets bona persona serem amics. Me'n recordo fa molts anys, vam anar a actuar per la reina Fabiola de Bèlgica, i llavors anaven anunciant tots els artistes per anar a saludar a la reina, i van dir «Peret y sus gitanos!», i la reina va dir: «Pero, ¿gitano?», i dic: «la duda ofende, mi reina», o sigui que jo li vaig dir que sí ho dubtava, m'estava ofenent."

13. *Se sent català?*

Sí	8
Total	8

Tots els individus entrevistats m'han respost afirmativament i han definit la seva identitat catalana a través del fet de parlar català i viure a Catalunya.

El parlant 3 del Raval diu: "Jo sento, penso i dormo com a català. Quan surto de Catalunya ja noestic bé."

CONCLUSIONS

En el present estudi he abordat aspectes lingüístics de les comunitats gitanes de Gràcia i el Raval, però també aspectes relacionats amb la cultura gitana; per tant, les conclusions a les quals he arribat se centren en aquests dos aspectes.

En relació amb aspectes culturals:

* Els gitanos entrevistats de Gràcia i el Raval estan integrats en la societat catalana, i no han patit el racisme, a diferència d'altres comunitats gitanes d'Espanya i d'arreu d'Europa.

* Les activitats laborals d'aquests individus pertanyen a l'economia submergida (venda ambulants i d'antiguitats) i al món artístic.

* La família té en la comunitat gitana un paper rellevant; es pot dir que constitueix la unitat fonamental de convivència.

* La religió constitueix un element clau en la vida dels gitanos, que professen la religió evangèlica, la qual creu fervorosament en la presència de Déu entre els homes.

* Els gitanos de Gràcia i el Raval mantenen les tradicions en les festivitats litúrgiques, malgrat que són més flexibles a l'hora de permetre un casament entre païos i gitanos i en el fet que la dona preservi la seva virginitat fins al matrimoni.

* Les dones tenen menys nivell cultural que els homes tenint en compte que la funció principal i exclusiva de la dona gitana dins de la comunitat és casar-se ben jove, tenir molts fills i respectar el marit. Per tant, el seu pas per l'escola és més curt i es limita als 11 o 12 anys.

En relació amb l'ús lingüístic:

* Tant els gitanos de Gràcia com els del Raval entrevistats representen diverses generacions d'una ètnia que es va establir a Catalunya i va adoptar el català com a primera llengua.

* Tots els gitanos entrevistats asseguren que la llengua bàsica de comunicació endogrupal és el català, que fan servir en diversos àmbits: el familiar, a la feina i al carrer; però per adreçar-se a un individu castellanoparlant tendeixen a respondre en castellà.

* El català conviu amb el castellà dins del món laboral i en les festivitats litúrgiques.

* El caló s'ha perdut pràcticament, i només el "parlen" a través d'alguns mots deslliats immersos en la llengua catalana els gitanos més vells de les respectives comunitats.

PROPOSTES DE TREBALL

* Des del vessant d'estudiant universitària, sensibilitzada per la integració de les comunitats ètniques en la societat catalana, m'he centrat en l'estudi de les comunitats catalanes de Gràcia i el Raval, però penso que seria molt interessant que des d'altres universitats catalanes i europees es realitzessin altres estudis sociolingüístics a l'entorn de la cultura i la llengua gitana, amb la qual cosa s'obtindria una visió més àmplia d'aquesta ètnia i es podrien fer estudis comparatius.

* En l'àmbit escolar, seria molt profitós que s'introduïssin a les aules eines de treball i materials interculturals que afavorissin la comprensió, integració i tolerància de la presència de nens gitanos entre nens païos, ja que els trets culturals dels gitanos no estan previstos en cap programa d'estudis. És indispensable que en un futur l'escola sigui un mosaic de cultures i no un focus de marginació social.

APÈNDIX

Qüestionari de l'entrevista

1. *Preguntes personals*

NOM:	ESTAT CIVIL:
EDAT:	Nbre. DE FILLS:
PROFESSIÓ:	

- * On va néixer? Fa temps que viu a Barcelona? Hi ha viscut sempre?
- * On van néixer els seus pares? I els seus avis? Té família a l'estranger?
- * S'hi troba bé, al barri? Quina relació té amb els altres membres de la comunitat?
- * Participa en els actes socials del barri?

2. *Preguntes lingüístiques*

1. Quina és la llengua que vostè va aprendre de petit?
2. Quina llengua acostuma a parlar a casa? (amb el marit, amb els fills)
3. Quina llengua fa servir a la feina?
4. Quina llengua acostuma a parlar al carrer? (amb els veïns, amb desconeguts)
5. Sap altres llengües?
6. Quina llengua fan servir en els casaments, bateigs i enterraments?
7. El caló encara es parla?

3. *Preguntes culturals*

8. Quin tipus de llibres acostuma a llegir?
9. Quines llengües aprenen els seus fills a l'escola?
10. Li agrada la televisió? Quina programació li interessa més, la catalana o la castellana?

Altres:

- Dins de la seva família, qui fa les feines de casa?
- Li agrada la música? De què parlen les lletres de les rumbes?
- És creient? Practica la religió?
- Quin futur creu que té l'ètnia gitana?

4. *Preguntes d'actituds. La identitat*

11. Quina considera que hauria d'ésser la llengua principal al nostre territori?
12. Se sent orgullós de ser gitano?
13. Se sent català?

BIBLIOGRAFIA

- BOTEY, Francesc (1970), *El gitano, una cultura folk a casa nostra*. Barcelona: Terra Nova.
- CAMPS, Oriol (1994), *Parlem del català*. Barcelona: Empúries (núm. 67).
- COURTHIADE, Marcel (1994), *Chib Romani/Langue Romani. Les Langues Régionales et/ou minoritaires de l'Union Européenne*. París: Commission Européenne.
- DELEÓN SOTELO, Trinidad, "El lamento gitano recupera el romanó", a *ABC*, 10-11-94.
- GUILLAMENT, Joan (1989), *Els gitanos. Aproximació a un racisme*. Barcelona: Edicions 62 (Llibres a l'abast, 19).
- HENRÍQUEZ, Ruy J. (1993), "Pueblo gitano. El inmigrante perpetuo", a *Integral*, núm. 169, p. 38-41.
- LLUCH BALAGUER, Xavier (1993), "Educar contra el racisme", a *Papers*.
- MIER, Jeanne Zang (1986), "Estudi sociolingüístic de certs aspectes de la llengua catalana", a *Treballs de Sociolingüística Catalana*. València, núm. 6, p. 33-46.
- PAYRATÓ, Lluís (1985), *La interferència lingüística*. Barcelona: Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PIERA, Teresa (1995), "Gitanos: memòria i futur a la llengua", a Suplement Cultura de *l'Avui*, 30 de novembre, p. 70.
- PUIG I MORENO, Gentil (1988), "Reflexions sobre llengua i identitat", a *Treballs de Sociolingüística Catalana*. València, núm. 7, p. 31-49.
- RAMÍREZ HEREDIA, Juan de Dios. *Nosotros los gitanos*, Ed. 29, p. 36-61-63.
- VÁZQUEZ, Carmen (1992), "Cómo transcurre la vida de un gitano", a *Caritas*, núm. 318, p. 35.
- YOLDI, Pili (1993), "La identidad gitana, en entredicho", a *Integral*, núm. 169, p. 16-17.